

TANZİMAT DÖNEMİNDEKİ TEMETTUAT SAYIMLARINA GÖRE MERZİFON'DAKİ ERMENİLERİN MESLEKİ DURUMLARI*

THE OCCUPATIONAL STATUS OF THE ARMENIANS BASED IN MERZİFON IN THE TEMETTUAT BOOKS DURING THE TANZİMAT PERIOD

Selim ÖZCAN¹

Öz

Merzifon'daki Ermenilerin meslekleri hakkında yapılan bu çalışmayla, Osmanlı Devletindeki azınlıklar arasında ayrıcalıklı oldukları ifade edilen Ermenilerin işgal ettikleri meslekler ile birlikte yaşadıkları Müslümanların meslek farklılıklarının ortaya konulması amaçlanmıştır. İncelediğimiz dönemde Amasya sancağının önemli kazalarından birisi olan Merzifon'da 9 mahallede ikamet eden Ermenilerin, Anadolu'nu en eski kavimlerinden birisi olarak coğrafyadaki varlıkları Türkler öncesine dayanmaktadır. Anadolu'nun Türkler tarafından fethiyle diğer bölgelerde olduğu gibi burada da Türklerle Ermenilerin birlikte yaşayışları başlamıştır.

Tanzimat'ın ilanı ile ekonomik alanda devletin potansiyelinin ortaya çıkarılması düşüncesiyle emlak, arazi ve temettuat sayımları yapılmıştır. Ahalinin ismi, mesleği, tüccar ve esnaf ise yıllık gelirleri gibi bilgilerin kaydedildiği sayımlar mahalle bazında yapılarak, bu bilgileri ihtiva eden defterler düzenlenmiştir. Merzifon'da da yapılan bu uygulama sonrasında, Ermenilerin Müslümanlarla birlikte 6 ve kendilerinin yaşadıkları 3 mahallede aynı şekilde sayımlar yapılmıştır. İşte çalışmamıza konu olan Ermeni mesleklerini değerlendireceğimiz kaynakta bu sayımlar sonrasında oluşturulan ve adına "Temettuat Defterleri" denilen defterler olacaktır.

Merzifon temettuat defterlerinden yaptığımız tespitler göre Ermenilerin ikamet ettikleri mahallelerde 18 değişik özellikte iş yerine sahip oldukları ve bunların çoğunun da niteliği belli edilmeyen dükkânlar olduğu görülmektedir. Ayrıca kumaş kenarlarına süs yapılan ve "Turreci" adı ile anılan tek dükkânında Ermenilere ait olduğu anlaşılmaktadır.

Osmanlı şehirlerinde meslek erbaplarının dini ayırım gözetmeksizin kendi aralarında oluşturdukları esnaf birlikleri vardı. Dolayısıyla Ermeni esnaflarda bu birliklere üye idiler. Böylece Ermeni esnaflar köylülerin ürettikleri, zanaatkarların imal ettikleri ve tüccarlardan alarak kar amacıyla satılan malların tüketicilere ulaşımının sağlandığı dükkânlardaki mesleki faaliyetlerini güven içerisinde sürdürmüşlerdir.

Merzifon'daki Ermeni hane reislerinden 536'sı bölgenin coğrafi özelliği ve ekonomik yapısına uygun üretim yapan, hizmet sunan ve ticari faaliyet içerisinde olan 75 değişik meslekle işgal ederek, hem kendilerinin hem de şehir ve çevresinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik faaliyetlerde bulunmuşlardır. Mesleklerin çeşidinin fazlalığından dolayı bunları: işçilikle, zanaat ve ticaretle ilgili ve görevliler şeklinde gruplandırabiliriz. Bu gruplar içerisinde 469 hane reisi zanaat ve ticaretle, 55'i işçilikle ve 12'si ise görevli mesleklerini yaptıkları anlaşılmaktadır. Şehirde Ermeniler, Müslümanlarla aynı meslekleri yaptıkları gibi farklı mesleklerle de işgal etmişler. Aynı esnaf birlikleri üyesi olduklarından farklı mesleklerdeki hizmetlerden karşılıklı olarak faydalanmışlardır.

*III. İlkadım Sempozyumunda Bildiri olarak sunulmuş, yayınlanmamıştır.

¹ Yrd. Doç. Dr. Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, AMASYA, selim.ozcan@amasya.edu.tr.

Ermeniler mesleki faaliyetlerini, ticari ilişkilerin gerektirdiği rekabet içerisinde hem şehir yöneticilerinin hem de merkezi yönetimin desteği ile sürdürmüşlerdir. Değerlendirdiğimiz dönemde iki unsurun ilişkilerinin dış güçlerin teşvik ve tahrikleriyle güvensiz bir ortama içerisine girdiyse de ticaretin gerekli kıldığı kural ve kaideler istikametinde iyi ilişkiler devam ettirilebilmiştir.

Anahtar kelimeler: Merzifon, Ermeni, Tanzimat, Temettü, Meslek.

Abstract

The paper aims to show the occupational differences between the Armenians believed to be privileged in the minority communities in the Ottoman State and the muslim community they lived together. The Armenians who lived in 9 neighbourhoods in Merzifon, one of the important subdivisions of Amasya sanjak were one of the oldest communities in Anatolia and were in the region prior to the Turks. As in many other regions, they started to co-exist after the conquest of Anatolia by the Turks.

With the declaration of the Tanzimat, property, land and Temettuat book-keeping was conducted in order to see the economic potential of the State. Books related to household names, professions, and incomes if merchants, were recorded according to the neighbourhood that they lived in. This was also true of Merzifon where the Armenians lived alone in 3 neighbourhoods and with the muslims in 6. The research is based on these Temettuat books kept in Merzifon at that time.

The data suggest that the Armenians had 18 different occupations and most of them remained to be unspecified shops. There was this one shop in which embroidery was made for the textile and was called "Turreci". It was believed to belong to an Armenian.

There were occupational societies in the Ottoman provinces. They wouldn't distinguish between craftsmen based on religion. Therefore, Armenian craftsmen were also members of these societies. In their shops, they traded safely the goods or produce from the local people or merchants.

536 of the Armenian family men in Merzifon were busy producing goods, delivering services or trading in 75 different occupations. They tried to meet their own needs as well as the needs of the people living in the province or in the vicinity. These occupations were varied: Workers, craftsmen, merchants or çivil servants. Of all, 469 men were craftsmen or merchants, 55 were workers, and 12 were çivil servants. As members of the same society, they made use of different occupations mutually.

They received support from both the governors and the central administration in maintaining business activities in competition. During the period at hand, they managed to do so in accordance with the laws and regulations in times of unrest caused by foreign intervention

Keywords: Merzifon, Armenians, Tanzimat, Temettuat, Occupations

Giriş

Merzifon şehri; Tanzimat döneminde Sivas vilâyetine bağlı, Amasya Sancağının bir kazası konumunda idi. Amasya'ya 49 km mesafede bulunan kazanın yedi nahiyesi bulunmaktaydı. Sancağın büyük kaza merkezlerinden birisi olduğu² gibi önemli bir kültür ve ticaret merkezi durumundaydı. Tavşan Dağı'nın güney eteklerinde, Tersakan çayının kollarından Gümüş suyu ve Türnük çaylarının suladığı bir ova kenarında, deniz seviyesinden 750 m yüksekliği bulunan bir tepe üzerinde kurulmuştur³. Merzifon bulunduğu bu coğrafi konumu itibarıyla, Samsun ve Karadeniz kıyılarını Anadolu'nun iç bölgelerine yani Sivas, Kayseri, Yozgat, Ankara ve İstanbul gibi büyük yerleşim

² Tuncer Baykara, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş**, I Anadolu'nun İdari Taksimatı, Birinci Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara.1988, s. 134-138 .

³ Besim Darkot, "Merzifon", **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, C,VII, İstanbul. 1993, s. 785; Ali Bursalıgil, Recai Taşan, Sermet Erer, **Merzifon Monografyası**, İstanbul, Tarihsiz.

yerlerine bağlamaktaydı. Evliya Çelebi Seyahatnamesinde; “..Merzifon’dan üç menzilde canib-i şimale kal'a-i Samsun’a varılır. Merzifon’un iskelesidir. Bazıları Sinop iskelesine giderler, amma Samsun Merzifon’a karibdir”⁴ ifadesiyle, Merzifon’un Karadeniz bölgesindeki coğrafi konumunun önemini vurgulamıştır. Ama XIX. yüzyıl Amerikan misyonerleri Merzifon’un coğrafi konumunu daha değişik bir açıdan değerlendirerek şehrin, Ermenistan’ın başkenti Erzurum ile Osmanlı Devleti’nin başkenti arasında orta noktada yer alan bir yerleşim yeri olduğunu belirtmişlerdir⁵.

Merzifon’un coğrafi konumu ve önemini belirttikten sonra tarihi geçmişini de kısaca değerlendirelim. İki bin yıllık bir geçmişe sahip olan şehrin isminin menşei hakkında değişik rivayetler ifade edilmektedir. Bu rivayetlerden birisi, şehrin Hun Türklerinin bu bölgede bulunan yarı bağımsız beylerinden “Bar Sevinç”in kurduğudur. Merzifon’un 4 km doğusunda bugün “Marınca” diye anılan köyün bulunduğu yerde bölge valisi Bar Sevinç’in kendi adına inşa ettirdiği bu şehre, önceleri Barsivan, Marsivan denilmişse de sonradan Merzifon denilmeye başlanmıştır⁶. Diğer bir rivayet ise; M.Ö 220’de bölge valisi V. Mithridates, bugünkü Merzifon’un yerinde, Merzpond isimli bir kale yaptırmıştır. Bu isim zamanla Merzban, Merzifon şeklinde değişmiştir. “Merz” Farsça sınır, mahal anlamındadır. “Fon”da Pon sözcüğünün karşılığıdır. Buradan hareketle Merzifon’un “Pon sınırı”, “Pon mahalli” anlamına geldiği iddia edilir. Pontus hükümeti zamanında kurulmuş olduğu da bu düşünceye dayandırılır⁷. Osmanlı döneminde daima Merzifün (halk arasında bugünkü okunuşu ile Merzifon) olarak yazılmıştır⁸.

Milattan 200 veya 300 yıl öncesinden itibaren uzun bir süre Pont krallığı egemenliğinde kalan şehir, ardından Roma İmparatorluğu ve İmparatorluğun Doğu (Bizans) - Batı Roma diye ikiye ayrılmasından sonra Doğu Roma sınırları içerisinde kalmıştır. Şehrin idaresinin Türk hâkimiyetine geçmesi ise 1075 yılında Danişment Emiri İltekin Gazi tarafından fethedilmesiyle gerçekleşmiştir⁹. Daha sonra Anadolu Selçuklu Sultanı II. Kılıçaslan Danişmend oğulları topraklarını XII. yüzyılın ortalarında

⁴ Evliya Çelebi b. Derviş Mehmet Zillî, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 2. Kitap, Haz. Zekeriya Kursun-Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 1999, s.196.

⁵ Gülbadi Alan, **Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu’daki Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002. s. 29.

⁶ A. Aziz Taşan, **Dün’den Bugün’e Merzifon**, Merzifonlular Demeği Yayını, İstanbul 1979, s. 20. **Yurt Ansiklopedisi**, “Amasya” C, I, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981, s. 422.

⁷ Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin Efendi, **Amasya Tarihi**, Haz. Mesut Aydın, Güler Aydın, c. I, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2007, s. 233-234, **Yurt Ansiklopedisi**, “Amasya”, s. 422.

⁸ Darkot, a.g.e, s. 785.

⁹ Taşan, a.g.e, s. 20

Selçuklu Devletine bağlamasıyla Merzifon ve çevresi Selçuklu hâkimiyetine katıldı¹⁰. Bir yüzyıl sonra İlhanlıların Anadolu'yu istila etmeleriyle şehirde Moğol hâkimiyeti dönemi başlamıştır. XIV. yüzyılın ortalarında bu defa bölge Sivas emiri Eratna Bey'in egemenliğine geçmiştir. Bu yüzyılın sonlarına doğru Eratna Beyi Emir Şad Geldi ile Kadı Burhaneddin arasında yapılan nüfuz mücadelesinde Eratna Beyine yardım eden Osmanlı padişahı Yıldırım Beyazıt'ın 1393 tarihinde Amasya'yı fetih etmesi, sonrasında Merzifon ve çevresinde hüküm süren Taşanoğulları'nın Osmanlı himayesini kabul etmesiyle Merzifon şehri 1396 tarihinde Osmanlı topraklarına katılmıştır¹¹.

Türklerin Anadolu'ya girişleriyle birlikte veya daha önceki İslam-Bizans mücadelelerinden itibaren Anadolu'daki Hristiyan unsurlar şehirlerde ve belirli merkezlerde toplanmaya başlamıştır. Türk fethi sonrasında Anadolu'da meydana gelen siyasi mücadeleler sırasında bu gelişmelerin devam ettiğine şüphe yoktur. Yani Hristiyanların bazı şehirlerde ve merkezi köylerde kalabalık gruplar halinde yaşamaya başlamış oldukları görülmektedir¹².

Anadolu'nun en eski kavimlerinden birisi olarak takdim edilen Hristiyan Ermenilerde, bu coğrafyaya hâkim olan milletlerle birlikte yaşayıp varlıklarını sürdürmüşlerdir. XI. yüzyılda buldukları yerlerde sadece feodal beylikler şeklinde örgütlenmişlerdir. Bu Ermeni beylikleri 1045 yılında Bizans tarafından tamamen ortadan kaldırıp bölge halkları da büyük ölçüde başka mıntikalara nakledilmişlerdir¹³.

Türk hâkimiyetinin Anadolu'da kurulmasıyla birlikte, Türklerle birlikte yaşayışlarını devam ettirip coğrafyaya yayılmışlardır. Fakat bu süreç içerisinde hiçbir zaman bağımsız olmadıkları gibi nüfus olarak da çoğunluğu teşkil etmemişlerdir. Ermeniler bu birliktelik içerisinde en iyi yönetimi Türklerden görmüşlerdir. Hatta Osmanlı döneminde "millet-i sadıka" olarak tanınmışlardır. Ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren emperyalist devletlerin teşvik ve tahrikleriyle kadim Türk-Ermeni dostluğu yerini güvensizlik ve çatışma ortamına bırakmış, bu durum Merzifon için de geçerli olmuştur.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Osmanlı Devleti'nde Tanzimat fermanın ilan edilmesi bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü hukuki, idari ve askeri alanda yapılan

¹⁰ Darkot, a, g, e., s. 786.

¹¹ Darkot, a, g, e., s. 786.

¹² M. Ali Ünal, **XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı**, Ankara, 1999, s. 61.

¹³ Ahmet Kolbaşı, **1892-1893 Merzifon, Yozgat ve Kayseri Ermeni Olayları**, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 2003, s.7

reform hareketleri yanında mali ve ekonomik alanda yapılan düzenlemeler yeni bir başlangıç oluşturmuştur. Mali alanda yapılan yeniliklerle; devletin gelirlerinin kontrol altında tutulması, vergi konusunda halk arasındaki dengesizliğin ve haksızlıkların önüne geçilmesi, vergi verecek kişilerin tespit edilmesi, ağır vergi yükünün hafifletilip halkın refaha kavuşturulması, bu sayede devletin gelirlerinin artırılarak son dönemde gittikçe bozulan gelir-gider dengesinin yeniden kurulması amaçlanmıştır¹⁴. Öncelikle mali ve ekonomik reformların yapılabilmesi ve ekonominin kayıt altına alınabilmesi için vergi sisteminde yeniliğe gitmek gerektiğinden buna esas oluşturması amacıyla devletin mali imkânlarının yeniden belirlenmesi icap etmiştir. Bu amaçla da Tanzimat'ın uygulandığı yerlerden başlanarak, yapılacak sayımlarla ülkenin ekonomik potansiyeli ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Sayımlarda, ahalinin ismi, şöhreti, mesleği, arazileri, hayvanları, tüccar ve esnafın ise yıllık gelirleri vs. bilgilerinin kaydedildiği defterler tutulması emredilmiştir¹⁵. İşte bu sayımlar sonrasında tutulan defterlere “Temttuat Defterleri” adı verilmiştir¹⁶. Şehirlerde sayımlar mahalle bazında yapılmış. Her mahallede öncelikle imam ve muhtardan başlamak üzere numaralandırılarak hane reislerinin isimleri ve şöhreti yazılmıştır. Eğer hane reisi evde yoksa veya merhum ise eşinin veya çocuklarının ismi yazılmıştır. Çalışmamıza konu olan hane reislerinin meşgul oldukları meslekleri ile özel durumları hanenin sağ üst tarafına kaydedilmiştir¹⁷. Ayrım yapılmaksızın bütün halk

¹⁴ Mustafa Serin, “Osmanlı Arşivi'nde Bulunan Temettuat Defterleri”, **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998**, Ankara, 1998, s. 718; Tanzimat dönemi vergi sistemi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Abdüllatif Şener, **Tanzimat Dönemi Vergi Sistemi**, Ankara 1990.

¹⁵ Serin, a.g.m.s. 718; Tanzimat'ın ilanından bir yıl önce tahrir konusunda çalışmalar yapılmış ve bunlar Tanzimat uygulamalarına öncülük etmiştir. Meclis-i Vâlâ tarafından muhassılların görev ve sorumluluklarına ilişkin 25 Ocak 1840 tarihli bir Talimat-ı Seniyye düzenlenmiş. Burada muhassılların tahriri nasıl yapacağı anlatılmıştır bkz. Said Öztürk, “Türkiye’de Temettuat Çalışmaları”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 1, S. 1, İstanbul, 2003, s. 289; 1840 yılında başlanılan Temettuat sayımları yeni vergiler konulacağı şeklinde algılandığı için bazı yerlerde karışıklıklar çıkmasına neden olmuştur. Bu nedenle ilk sayımlardan istenilen netice elde edilememiştir. Ancak sayımlardan vazgeçilmemiş ve sayımın 1844 yılında yeniden yapılmasına karar verilmiştir. Sayımlarda bu defa herhangi bir karışıklık ortaya çıkmaması ve sayımın usulüne uygun olarak yapılması için vali ve defterdarlara talimatlar ve örnekler gönderilmiştir. Sayımlar, merkezden gönderilen memurlarca değil, sayımı yapılan mahallin muhtarı, imamı, gayrimüslimlerin yaşadığı yerlerde ise o yerin papazı veya kocabaşları marifeti ile ve ziraat memuru ve vekilleri nezaretiyle yapılmıştır. Bkz. Ertan Gökmen “Saruhan Sancağında Temettuat Tahriri”, **Bilig**, Sayı 45 Bahar, Ankara 2008, s. 73-74

¹⁶ Temettuat Defterlerinin Sosyo-Ekonomik Tarih Açısından Önemi için bkz. Mübahat. S. Kütükoğlu, “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarih Kaynaklarından Temettü Defterleri”, **Belleten**, C. LIX/225, Türk tarih Kurumu Yayını, Ankara. 1995, s. 395-412.

¹⁷ Kütükoğlu, a.g.m, s.402-403, Tevfik Güran, “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo- Ekonomik Özellikleri”, **İÜİF Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan’a Armağan Özel Sayısı**, Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara, 1985, s. 303.

sayıma tabii tutulduğundan Osmanlı tebaasından olan gayrimüslimlerde, dolayısıyla Ermenilerde buldukları yerlerde belirtildiği şekilde kaydedilmişlerdir.

Temettuat defterleri, XIX. yüzyılı kapsayacak bölge çalışmaları yanında diğer alanlarda yapılacak çalışmalar içinde başvurulacak ana kaynaklardandır. Bu defterlerde, sosyal anlamda; mahallelerin oluşmasında rol oynayan sosyal yapılar, meslek çeşitliliğine, hane reislerinin resmi görevleri, statüleri, kullandıkları sıfatlar hakkındaki bilgiler yanında ekonomik anlamda; ziraî üretimin bütün özelliklerini ortaya çıkaran bilgi ve içerik zenginliğine, gelir kayıtlarına dair verdiği ayrıntılı muhtevayı bulmak mümkündür¹⁸.

Tanzimat döneminde Merzifon'daki Ermenilerinin mesleki durumunu ortaya koyacağımız bu çalışmaya esas teşkil edecek olan kaynak yukarıda ifade edildiği gibi düzenlenmiş olan temettuat defterleri olacaktır. Osmanlı Devlet'inde Tanzimat'ın uygulandığı eyaletlerde yapılan temettuat sayımlarının tutulduğu H. 1261 (1844) tarihli Merzifon'un merkezine ait olan 28 adet temettuat defteri bulunmaktadır¹⁹. Bu defterlerden 9'uda şehirdeki Ermenilere aittir²⁰.

Sonuçta XV. ve XVI. yüzyıllarda yapılan tahrirlere benzeyen fakat sistem olarak biraz daha değişiklik arz eden emlak, arazi ve hayvanat temettuat sayımları sonunda Merzifon'da oluşturulan bu temettü defterlerinin ışığında şehirdeki Ermenilerin mesleki durumlarının değerlendirmesini ortaya koyalım:

Tanzimat Döneminde Merzifon Şehri

a- Ermeni Mahalleleri

Şehrin fiziki unsurlarını bünyesinde bulunduran ve küçük yerleşmeler olarak şehri tamamlayan en önemli unsur mahalledir. Aynı mescitte ibadet eden cemaatin aileleri ile birlikte yerleştikleri şehrin bir bölümü olarak tanımlanabilir.²¹ Birbirlerini tanıyan ve birbirileri üzerinde toplum baskısı kurmuş, birbirlerine karşı sorumluluk duyguları olan sosyal dayanışma içerisindeki bu topluluk, Müslüman ve gayrimüslim mahalleleri olarak dini bir ayrılık gösterir. Bu ayrılık aynı dine mensup olanların bir

¹⁸ Selim Özcan, **Tanzimat Döneminde Sinop Şehri**, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları, Sinop, 2014, s.IV.

¹⁹ BOA, Maliye Nezareti (ML. VRD. TMT), NO: 12925, 12929, 12931, 12936, 12996, 13010, 14160, 14161, 14162, 14164, 14166, 14167, 14171, 14172, 14173, 14178, 14179, 14184, 14185, 14186, 14187, 14188, 14190, 14191, 14192, 14193, 14195, 14196 Tarih. 1260-1261.

²⁰ BOA, Maliye Nezareti, (ML. VRD. TMT) NO:12996, 14166, 14172, 14178, 14184, 14185, 14187, 14191, 14195, Tarih. 1260-1261.

²¹ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri" *Osmanlı Araştırmaları*, c. IV, İ İstanbul, 1984, s. 69, Erol Özbilgen, "Osmanlılarda Şehircilik", *İlim ve Sanat*, sayı: III, İstanbul, 1988, s. 7832.

arada yaşama isteklerinin sonucudur. Yani mahalleler dini bir yapının etrafında toplanma, ya da aynı din ve mezhepten olanların bir arada yaşama arzuları sonrasında teşekkül etmiş şehrin mekânlarıdır.²² Mahallenin şehri fiziki olarak şekillendirmesinin yanı sıra sosyal ve kültürel açıdan da etkileyen bir birim olduğu anlaşılmaktadır.

Buradan gayrimüslim reayanın²³ ayrı mekânlarda oturduğunu, inanç ve gelenek birliğine sahip kişilerin bir arada yaşamalarının daha rahat olduğu sonucu çıkarılabilir.²⁴ Yani mahalleler ya dini bir yapının etrafında, ya da aynı din ve mezhepten olanların bir arada yaşama arzuları sonunda teşekkül etmiş mekânlar olduğunu söyleyebiliriz.

Osmanlı şehirlerinin geneline şamil olan bu yapılanmanın Merzifon'da da mevcut olduğu temettuat sayımı yazımlarından anlaşılmaktadır. Bizzat Ermenilerin ikamet ettikleri mahalleler olduğu gibi Müslümanlarla birlikte yaşadıkları ama farklı mekânlarda buldukları mahallelerde vardır.

XVI. yüzyılda Merzifon'da; 28 Müslüman mahallesi ile Bozahâne, Erzincanî, Kaplan ve Kilisa adlı 4 gayrimüslim Ermeni mahallesi olmak üzere toplam 32 mahalle²⁵ bulunmaktaydı.

XIX. yüzyıldaki Merzifon'un mahallelerine gelince temettuat kayıtlarının yazımı mahalle mahalle olarak düzenlenmiş olmasından şehirde 21 mahallenin bulunduğu anlamaktayız. Bunun 18'nin Müslüman, 3'ünün ise Hristiyan Ermeni mahallesi olduğu anlaşılmaktadır. Müslüman mahallelerden 13'ü, Ermeni mahallelerinde ise 3'ü XVI. yüzyıldaki aynı adı taşıyan mahallelerdir. Ayrıca; Alaca Minare, Cami-i Atik, Hacı Bali, Hoca Süleyman, Neccar ve Seyyid Bölük mahallelerinde Müslümanlar ile Ermenilerin ayrı mekânlarda ve aynı mahalle çatısı altında yaşadıkları görülmektedir.

Tablo I: Merzifon'daki Ermeni Mahalleleri

Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Temettu No
1	Bozahane	113	14185
2	Erzincan	65	14178
3	Kaplan	61	14172
Toplam		239	

²² Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop Şehri*, s. 48.

²³ Osmanlı Devletinde; başlangıçta askeri sınıf dışında kalan Müslüman ve gayrimüslim halkı ifade etmekte iken, XVIII. yüzyıldan sonra sadece gayrimüslimler için kullanılmıştır.

²⁴ Ergenç, "Mahalle", s. 71.

²⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Adnan Gürbüz, *Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), 1993, s. 87-91.

Tablo II: Merzifon’da Müslümanlar İle Ermenilerin Birlikte Yaşadıkları Mahalleler

Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı		Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	
		Müs	Erm			Müs	Erm
1	Alaca Minare	12	66	4	Hoca Süleyman	16	28
2	Cami-i Atik	11	47	5	Neccar	59	48
3	Hacı Bali	94	70	6	Seyyid Bölük	20	60
Toplam		117	183	Genel Toplam		212	319

Şehirdeki mahallelerin sayılarının XVI. ve XVII. yüzyıla göre XIX. yüzyılda azaldığı görülmektedir. Bunun zaman içerisinde nüfus hareketlerinin, mahallelerin nüfus kompozisyonlarında değişikliklere sebep olması, yani bazı mahallelerin XIX. yüzyılda diğer mahallelere katılması yanında bu yüzyılın ilk yarısında muhtarlık teşkilatının 1833’den itibaren taşrada uygulanmaya başlamasının²⁶ mahallelerde yeniden yapılanmanın ortaya çıkması şeklinde açıklayabiliriz. Yine bazı mahalle sakinlerinin göç ve sair sebeplerle mahallelerini terk edip başka bir mahalleye yerleşmiş olduklarını ifade edebiliriz. Aynı zamanda XIX. yüzyılda ortaya çıkan Osmanlı Ermeni ilişkilerindeki olumsuzlukların insanlar üzerindeki etkisi sonrası farklı yerlere göç hareketlerinin olmasıdır. Diğer bir sebep olarak da mahallelere ait olarak tutulan temettuat defterlerinden bazılarının arşivde bulunamaması veya arşivde başka tasniflerin içerisine karışmış olması ihtimalidir.

b- Ermeni Nüfusu

Şehir hayatının iyi anlaşılabilmesi için şehirde yaşayan nüfusun ayrıntılı olarak tespit edilmesi bir zarurettir. Şehir demografisinin bilinmesi birçok sosyal ve ekonomik problemlerin çözümlenmesinde yardımcı olmaktadır. Yani nüfusun miktarı, yoğunluğu, dağılışı, hareketliliği, cinsiyeti ve meşguliyeti gibi durumların ortaya konulması belli bir dönemdeki toplumun sosyal ve ekonomik konumunun belirlenmesinde oldukça etkili sebeplerdir²⁷.

Osmanlı Devlet’inin kuruluşundan itibaren her 30 yılda veya daha uzun bir sürede arazi tahriri amacıyla sayımlar yapılmıştır. Bu tahrirler aynı zamanda nüfus tahminleri içinde kullanılmıştır. XVI. yüzyılda Merzifon’da 1520 ve 1576 tarihlerinde

²⁶ Musa Çadırcı, “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, **Bellekten**, Tür Tarih Kurumu Yayını, S.135, Ankara, 1970, s. 409-410.

²⁷ Ömer Lütfü Barkan, “Tarih Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**, C. X, Türkiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul.1953, s. 1-26.

olmak üzere iki tahrir yapılmıştır. Bu tahrirlerin ortalama sonucunu alarak şehirdeki Ermeni nüfusunu tahmini olarak belirlememiz mümkün olabilmektedir. Ancak nüfusun tahmininde Osmanlı şehirlerinin demografisini, XVI. yüzyıldaki tahrir defterlerine dayanarak hesaplayan Ö.Lütfü Barkan'ın hane karşılığı olarak esas aldığı "5" katsayısını²⁸ bizde birçok araştırmacı gibi esas olarak kullanacağız. 1520 ve 1576 yıllarında yapılan tahrirlerin ortalamasına göre Şehirdeki Ermenilerin tahmini nüfusunun 950 olduğunu söyleyebiliriz (Bkz. Tablo III)²⁹.

Tablo III: XVI. Yüzyıllarda Merzifon'daki Ermeni Nüfusu (1520-1576)

	1520		1576	
	Hane	Mücerred	Hane	Mücerred
Ermeniler	152	95	175	167
Toplam	760	95	875	167
Genel Toplam	855		1042	

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için reformlar dönemi olduğundan, bu reformlar çerçevesinde 1831 yılında ilk defa modern manada bir nüfus sayımı gerçekleştirilmiştir. Çalışmamızın dönemine yakın tarih olmasına rağmen bu nüfus verilerinden Merzifon'un şehir nüfusunu belirlemek oldukça zordur. Çünkü şehrin toplam mahallelerinin ve köylerinin adları ile sayıları verilmeden toplam nüfus miktarı verilmiştir. Dolayısıyla şehrin sağlıklı olarak tahmini nüfusunu belirleyebilmek mümkün olamamaktadır³⁰.

Tanzimat dönemi için Merzifon şehirdeki Ermeni nüfusunu değerlendireceğimiz kaynak, şehir merkezine ait tutulan temettuat sayımları olacaktır. Bu sayımlarda vergi mükellefi olan erkek nüfus hane reisi olarak verilmesi itibariyle toplam nüfus rakamlarına tam olarak ulaşmak imkânı zor olduğu gibi hanede tam olarak kaç kişinin olduğunu ve cinsiyetini de belirlemek mümkün olamamaktadır. Fakat defterlerden şehirdeki toplam Ermeni hane sayısını belirledikten sonra bir hane için esas alınan "5" katsayısını kullanarak tahmini nüfusu tespit etmemiz mümkün olabilmektedir.

²⁸ Nejat Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında", İÜEF. **Tarih Dergisi**, S.32, İÜEF Yayını, İstanbul.1979, s. 331-348;Barkan, "Tarih Demografi Araştırmaları" s.1-16.

²⁹ Bkz. Tablo IV; Adana Gürbüz'ün, **Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı** (Yayınlanmamış Doktora Tezi) adlı çalışmadaki veriler kullanılarak düzenlenmiştir. Mücerred; Buluş çağına ermiş ve bir iş tutabilme gücüne sahip bekâr erkek demektir.

³⁰ Geniş bilgi için bkz. Enver Ziya Karal, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1997, s. 151-152.

Temettuat defterlerinden şehirde toplam 558 Ermeni hanesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bu hanelerden 239'unun sadece Ermenilerin iskân ettikleri mahallelerde, 319'unun da Müslümanlarla birlikte yaşadıkları mahallelerde olduğu görülmektedir. Dolayısıyla, toplam tahmini nüfusu 2790 olarak tahmin etmekteyiz. Bu nüfusun 1195'i sadece Ermenilerin bulunduğu mahallelerde, 1595'i ise Ermenilerin Müslümanlarla birlikte yaşadıkları mahallelerde iskân etmekteydi. Ermeni nüfusun çoğunluğunun Müslümanlarla birlikte yaşanan mahallelerde olduğunu gözlemlenmektedir. Yani Ermenilerle Müslümanların ayrı mahallelerde ve Ermenilerin çoğunlukta olduğu Müslüman mahallelerinde beraberce yaşadıkları karşımıza çıkmaktadır. Ermeni nüfusunun mahallelere göre dağılışı ve nüfusun yoğun olduğu mahalleler tablo IV ve V'de gösterilmiştir. Şehirde yalnız Ermenilerin yaşadığı en kalabalık mahallenin Bozahane ve nüfusu en az olan mahallenin de Kaplan olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo IV: Temettuat Defterlerine Göre Ermeni Mahallelerin Hane ve Nüfusu

Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Nüfus
1	Bozahane	113	565
2	Erzircan	65	325
3	Kaplan	61	305
Toplam		239	1195

152

Tablo V: Temettuat Defterlerine Göre Müslümanlar İle Ermenilerin Birlikte Yaşadıkları Mahallelerdeki Ermeni Hane ve Nüfusu

Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Nüfus	Sıra No	Mahalle Adı	Hane Sayısı	Nüfus
1	Alaca Minare	66	330	4	Hoca Süleyman	28	140
2	Cami-i Atik	47	235	5	Neccar	48	240
3	Hacı Bali	70	350	6	Seyyid Bölük	60	300
Toplam		183	915	Toplam		136	680

Müslümanlar ile Ermenilerin birlikte yaşadıkları ve en kalabalık nüfusa sahip olan mahallenin Hacı Bali, nüfusu en az olan mahallenin de Hoca Süleyman olduğunu görmekteyiz. Bu mahallelerin 4'ünde Ermeni nüfusun daha fazla olduğu gözlenmektedir (Bkz. Tablo V).

Şehirde, Ermenilerin nüfusunda bir artışın olduğunu gözlemlenmektedir. Bu artışın daha çok bu dönemde sık sık meydana gelen savaşlar sebebi ile kırsal kesimden şehir merkezine yapılan göçlerden kaynaklandığını tahmin etmekteyiz.

c-Ermeni Esnaf ve Zanaatkârları

Anadolu'nun Türk hâkimiyetine geçmesiyle birlikte coğrafyaya yayılan ve en ideal yönetimi Türklerden gören, Osmanlı döneminde ise farklı algılanan Ermeniler bu yaşayışlarını Merzifon şehrinde de sürdürmüşlerdir. Aynı zamanda üretim yapan, hizmet sunan ve ticari faaliyette bulunan meslekler icra ederek hem kendilerinin hem de şehrin ve çevresinin ihtiyaçlarını karşılamak için ekonomik faaliyetlerde bulunmuşlardır.

Osmanlı şehirlerindeki meslek erbabı olan, esnaf ve zanaatkârlar kendi aralarında geleneksel bir anlayışla teşkilatlanmış bir yapıya sahiptiler. Her esnaf zümresinin lonca denilen birlikleri vardı. Loncalarda belirli kural ve kaideler geçerliydi. Ancak Osmanlı şehirlerinin hepsinde görülen bu yaygın ve güçlü esnaf teşkilatı XVI. yüzyıldan itibaren gittikçe zayıflamış ve özelliklerini kaybetmeye yüz tutmuştu³¹. Bu kurallara ilk dönemlerde olduğu gibi değerlendirdiğimiz dönemde de sıkı sıkıya bağlılık söz konusu değildi. Bazen mevcut kuralların çiğnendiği görülmekteydi.

Esnaf ve zanaatkârlar gelenekçi yapının izin verdiği imkânlar ölçüsünde mesleklerini yaptıkları işin adıyla anılan belirli mekânlarda icra etmekteydiler. Bu mekânlar şehirdeki muhtelif mahallelere yayılmış durumdaydı. Buralarda köylülerin ürettikleri, zanaatkârların imal ettikleri esnaftan bazılarının tüccardan alıp kar amacı ile sattığı mallar tüketicilere ulaştırılmaktaydı. Bu faaliyetler mal değiş tokuşu şeklinde yapıldığı gibi alış veriş olarak da gerçekleştirilir, hizmetler satılır ve alınır.

Meslek erbaplarının her birinin mesleğini icra ettiği kendisine ait veya muhtemelen kiraladığı mekânlar “dükkân” olarak bilinirdi. Bu dükkânlar çoğu zaman o meslek erbabının yaptığı işin adıyla anılmaktaydı. Dükkân olarak belirtilen ama niteliği belli olmayan mekânlarda bulunmaktadır³².(Bkz. tablo: VI) Fakat hizmet üreten meslek sahiplerinden olan tellaklar ve berberler gibi esnaflar ise hizmetlerini değişik mekânlarda gerçekleştirebiliyorlardı. Bu mekânlar aynı zamanda şehir halkı ile

³¹ Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara, 1997, s. 3-6

³² Bu durum Sinop şehrinde de görülmektedir. Bkz. Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop Şehri*, s. 42

köylülerin ve dışarıdan gelen ticaret erbabının kaynaştığı sosyal, ticari ve kültürel açılardan etkileşim ve iletişim içinde bulunduğu yerlerdi.

Esnaf ve zanaatkârlardan aynı işi yapanlar dini ayırım olmaksızın bir arada ekonomik faaliyetlerini sürdürebilmişlerdir. Gayrimüslim esnaflarda Müslüman esnafların tabi olduğu esnaf teşkilatlanması içerisinde yer almış. Bu teşkilatın kurallarına göre faaliyet göstermişlerdir. Merzifon'daki esnaflar arasında bu duruma şahit olduğu gibi³³ aynı dönemde Sinop'taki esnaf ve zanaatkâr teşkilatlanmasının içerisinde farklı dine mensup meslek sahiplerinin de bulunduğu görülmektedir³⁴.

Osmanlı esnaf ve zanaatkârları arasında dini bir ayırım gözetilmemekle beraber üretilen malın veya hizmetin çeşidinde dinin belirleyici olduğu görülmektedir. Bundan dolayıdır ki meyhanecilik ve alkol satışı gibi bazı meslekleri yalnızca gayrimüslimler yaparken, kasaplık ve ekmekçilik gibi bazı meslekleri her inanç gurubu kendi toplumunun ihtiyaçları için ifa etmişlerdir³⁵.

Aynı zamanda, bir şehirde rastlanan esnaf ve zanaatkâr gurubu içerisinde yer alan mesleklere, şehirlerin coğrafi özelliği ve ekonomik yapılarının farklılığı sebebiyle başka şehirlerde rastlanması söz konusu olabilmekteydi. Örneğin, aynı dönemde Ankara'da mevcut olan Balıkçı, Destici ve Göncü gibi mesleklere³⁶, Merzifon'daki esnaf ve zanaatkârlar arasında rastlanılmamaktadır.

d- Ermenilere Ait İş Yerleri

Osmanlılarda şehre “nefs” denilmekteydi. Aynı zamanda “nefs” bir sancak veya kazanın merkezi anlamına gelir.³⁷ Şehir tanımının Osmanlı dönemindeki tanımı ile arasında büyük bir fark yoktur. Sadece nüfus, sanayi ve ticaret gibi ölçü olarak alınan kriterlerin miktar ve makyası değişmiştir.

Şehir; içerisinde yaşayan nüfusun iş bölümüne tabi olarak tarım dışı mal ve hizmet ürettiği ve bunları yakın çevresi ya da geniş bir alan için pazarladığı yerleşim mekânlarıdır. Osmanlı şehri ise “Cuma kılınır ve pazarı durur” yer olarak tanımlanır.³⁸

³³ Özcan, *Geçmişten Günümüze Merzifon*, s.486-494

³⁴ Özcan, *Tanzimat Döneminde Sinop Şehri*, s. 89-98

³⁵ İbrahim Güler, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, c.1, Güz 2000, s, 2, s.129

³⁶ Güler, *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi*, s.147-155

³⁷ M. Ali Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 3.

³⁸ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler”, **VII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976)**, Ankara, 1981, s. 1265, Sadi H. Selen, “XVI. ve XVII. Yüzyılda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı”, **III. Tarih Kongresi**, Ankara, 1948, s. 595.

Şehirde büyük ölçüde tarım dışı üretim yapıldığından sınırları içerisindeki topraklar “miri arazi” değildir.³⁹ Şehirlilere ait olan ve genellikle kendileri tarafından işlenen topraklarda tarımsal faaliyetler ve özellikle bağcılık ile bahçecilik yapıldı.⁴⁰ Böylece şehirli pazara kısmi bir bağıllık içerisinde yaşardı.

Osmanlı şehrinin fiziki yapıları arasında yer alan kale, sur, görkemli camiiler, bir meydan çeşmesi, geniş hacimli bedestenler, kubbeli hamamlar, medrese, han, imarethane, pazar yeri ve sıra sıra bacaları ile fırın, boyahane, salhane gibi imalathaneler kurulacak bir şehrin veya imarı istenen eski şehrin unsurlarını oluşturur.⁴¹

Osmanlı şehirlerinin fiziki görünümünü süsleyen bu yapılar, Merzifon'da kendine has bir gelişme göstermiştir. Çalışmamızın temel kaynağı olan, Ermenilerin yaşadığı mahallelerde tutulan temettuat defterlerinden tespit ettiğimiz ve Merzifon'u şehir statüsüne yükselten Ermenilere ait fiziki yapılarda bulunmaktadır. Şehirde Ermenilere ait mevcut binalar ve bunların mahallelere göre dağılımı tabloda görüldüğü gibidir (Bkz. Tablo: VI).

Tablo VI: Merzifon'daki Ermeni Hane Reislerine Ait İş Yerleri

İş Yerleri	Alaca Minare	Cami-i Atik	Hacı Bali	Hoca Süleyman	Neccar	Seyyid Bölük	Bozahane*	Erzircan*	Kaplan*	Toplam
Asiyap (Değirmen)	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
Dükkân	-	1	1	-	1	4	1	3	-	11
Kasap	-	-	-	-	-	-	-	2	-	2
Turreci	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Toplam	-	1	1	1	1	4	1	7	2	18

Bu yapılarda daha ziyade bazı Ermeni esnaf erbaplarının mesleklerini icra ettikleri ve halkın ihtiyaçlarını karşılamak için alışveriş yaptıkları dükkânlar ve iş yerleri oldukları bazıların da aynı amaçlara yönelik olarak kiraya verildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu yapılardan şehirde yaşayan hane reislerinin sahip olduğu binaları, bunların

³⁹ Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler", s. 1265.

⁴⁰ Selen, "XVI. ve XVII. Yüzyılda Anadolu'nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı" s. 390-398, Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, c. II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 202-204.

⁴¹ Ünal, *Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, s. 5, Cengiz Orhonlu, "Osmanlı İmparatorluğunda Şehir Mimarları", **Osmanlı Araştırmaları**, II, İstanbul, 1981, s. 1-30, Selim Özcan, **Tanzimat Döneminde Sinop Şehri**, Belediye Kültür Yayınları, Sinop, 2014, s. 38.

tasarruf şekillerini ve binaların çeşitliliği ile dağılımını belirleyebilmekteyiz. Ayrıca binaların dağılımına göre şehrin sosyal yapısı hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz.

Dükkânların ve iş yerlerinin sayıları mahallelere göre farklılık göstermektedir. Bu da şehirde yapılan mesleklerin mahallelere göre değiştiğini, yani bazı mahallelerde bazı meslek erbaplarının daha fazla olduğunu ve o mesleğin daha fazla yapıldığını ifade etmektedir. Bir yerde o mesleğin orada ihtisaslaştığını göstermektedir. Her mahallede her mesleğin icra edilmediği, mesleklerin her mahallede yaygınlık göstermediği karşımıza çıkmaktadır.

Ermenilerin - Müslümanlarla birlikte yaşadıkları Alaca Minare mahallesinde Ermeni hane reislerine ait dükkân ve işyeri bulunmazken, diğer 8 mahallede ise dükkânların daha yaygın olduğu iş yerlerinin sınırlı bulunduğu anlaşılmaktadır. Ermenilerin Müslümanlarla birlikte yaşadıkları 6 mahallede Müslüman hane reislerine ait değişik hizmetler sunan dükkân ve işyerleri bulunmaktadır⁴². Bu hizmetlerden aynı mahallede olmaları itibariyle tabi ki Ermenilerde faydalanacaklardır. Müslümanların, Ermenilere ait olan hizmet birimlerinden istifade ettiği gibi, bu da Müslümanlar ile Ermenilerin bu dönemde çoğu yerde olduğu gibi sorunsuz olarak beraber yaşadıklarının göstergesidir. Yani aynı mahallede olsun ya da komşu mahallelerde olsun komşuluk ilişkileri içerisinde bulunabilmişlerdir. Aynı çarşıda alışverişlerini yapıp, yer yer aynı imareten de yiyip içebilmişlerdir. Toplumda bir arada yaşamının en güzel örneklerini vermişlerdir. Yine şehirlerde ortak müesseseler vücuda getirerek bunlardan birlikte yararlanabilmişlerdir.

Merzifon'da Ermenilerin kendilerine ait toplam 18 işyeri bulunduğu ve bunların çoğunluğunun 11 âdetinin dükkân olduğu görülmektedir. Ermeniler hem kendilerine ait mahallelerde hem de Müslümanlarla birlikte iskân ettikleri mahalleler de dükkân sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Aynı zamanda şehirde bulunan toplam 9 değirmenden 4'ünün Ermenilere ait mahallelerde olması, Müslümanlarında bu iş yerlerinden hizmet almasını ortaya çıkarır. Bunların haricinde Ermenilerin kendilerine ait bir mahallelerinde 2 tane kasap dükkânı bulunmaktadır. Bununda kendi dini inançları ile ilgili olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca; Müslümanlarla Ermenilerin birlikte yaşadıkları Hoca Süleyman

*İşaretli üç mahalle Ermeni Mahalleri, diğer 6 mahalle ise Müslümanlarla Ermenilerin birlikte yaşadıkları mahallerdir

⁴² Daha geniş bilgi için bkz. Selim Özcan, "Tanzimat Döneminde Sosyal ve Ekonomik Açından Merzifon", **Geçmişten Günümüze Merzifon**, Merzifon Belediyesi Kültür Yayınları, , Ankara, 2010, s. 473.

mahallesinde ise sadece Ermenilere ait olan bir tane, kumaş kenarlarına süs yapılan turreci dükkânı olduğu anlaşılmaktadır. Bu dükkânda Merzifon'da bu iş kolunda tektir.

Şehirde Ermenilerin yaşadığı mahalleler içerisinde Erzircan mahallesindeki dükkân ve işyerlerinin sayısının daha fazla olduğu görülmektedir. Buradan bu mahallenin merkezi bir konuma sahip olduğunu ifade edebiliriz.

e- Ermenilerin Mesleki Durumları

Temettuat defterlerinin önemli özelliklerinden birisi de hane reislerinin hatta bazen de oğullarının mesleklerinin yazılmış olmasıdır. Bu da bize şehirde faaliyet gösteren meslek gruplarını tespit etme imkânı vermektedir. Böylece her mahallede yaşayan insanların geçimlerini sağladıkları meslekleri ve şehirdeki sosyal grupları belirleyebilmemiz mümkün olmaktadır.

Merzifon'un 9 mahallesinde yaşayan 558 Ermeni hane reisinden 22'sinin mesleği olmadığı, geriye kalan 536 hane reisinin ise 75 değişik meslekle iştilal ettikleri görülmektedir. Bu meslekleri; işçiler, zanaat ve ticaretle ilgili meslekler, görevliler ve belirli bir mesleği olmayanlar olmak üzere 4 grup da toplamak mümkündür. Hane reislerinin bu meslek gruplarına göre dağılımları şöyledir (Bkz. Tablo VII).

Tablo VII: Şehirdeki Ermeni Hane Reislerinin Mesleklerine Göre Dağılımı

Sıra	Meslekler	Hane Sayısı	Oranı (%)
1	İşçiler	55	10
2	Zanaat ve Ticaretle ilgili Meslek	469	84
3	Görevliler	12	2
4	Mesleği Olmayanlar	22	4
Toplam		558	100

Ermeni hane reislerinin meslekleri için yaptığımız tasnifte birinci grupta değişik alanlarda hizmet gören ve üreten işçiler yer almaktadır. Bu alanda 7 değişik adla ifade edilen işçilerden; en fazla 43 hane reisinin ırgad olarak çalıştığı ve her mahallede bulunduğu görülmektedir. Diğer 12 hane reisi ise işçi olarak farklı hizmetlerde çalışmaktadır. Toplam olarak 55 hane reisinin yaptığı ve toplam Ermeni hane sayısına göre de % 10'un mesleği olduğu anlaşılmaktadır. Bu gruptaki işçiler arasında toprak işlerinde gündelikçi olarak çalışanlar olduğu gibi belirli bir iş yerine bağlı sürekli çalışanlarda bulunmaktadır. Müslüman mahallelerinde nüfusla orantılı olarak hemen hemen daha fazla hane reisi aynı mesleklerle iştilal etmektedir. Bu grupta Ermeni

hane reisi tarafından yapılan ve Müslümanlardan farklı olan meslek ise 4 kişinin hizmet verdiği hamallıktır.

Şehirde ki meslek grupları içerisinde ikinci sırada yer verdiğimiz; mal üreten ve alım satan yapan toplam hane sayısının % 84'ünün iştigal ettiği zanaat ve ticaretle uğraşanların meslekleri gelmektedir. Bunlar arasında mesleğinde uzmanlaşmış ve çeşitli mesleklere mensup usta, kalfa ile çıraklar bulunmaktadır. Mesleklerinin ehli olan bu gruplar, üretimi doğrudan üstlenenlerdi.

Halkın ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve hayatın devamında elzem olan ürünleri meydana getirmek için bu grupta 62 tane değişik meslek çeşidi icra edilmektedir. Bunlar arasında en fazla dokumacılıkla ilgili 21 meslek türü 192 hane reisi tarafından yapılmaktadır. Yani zanaat ve ticaretle uğraşan hane reislerinin yaklaşık 1/3' nin dokumacılıkla ilgili mesleklerde çalıştığı anlaşılmaktadır. Buda Ermeni hane reisleri arasında dokumacılıkla ilgili mesleklerin revaçta olduğunu göstermektedir. Merzifon'daki dokuma iş kolunun XIX. yüzyıl boyunca kumaş üretimini sürdürdüğü görülmektedir. Dokunan kumaşların hammaddesinin daha çok bu işle iştigal eden Ermeni tüccarlar tarafında dışardan getirildiği ve burada işlenip kumaş olarak dokunarak ihraç edildiği ifade edilmektedir⁴³. Bu grup mesleklerde çoğu zaman üretim ve satış faaliyetleri bir arada yürütülmektedir. Zanaat ve ticaretle ilgili meslekler çok çeşitli olduğundan bunları şu altı başlık altında toplamak mümkündür:

- 1-Giyim Eşyaları Üreten ve Satan Esnaf,
- 2-Yiyecek ve İçecek Maddeleri Üreten ve Satan Esnaf,
- 3-Değişik Mal Üreten ve Satan Esnaf,
- 4-Yapı ve İnşaat Alanındaki Meslekler,
- 5-Taşımacılığa Dair meslekler,
- 6-Değişik Hizmetlerde Çalışanlar, (Bkz. Tablo VIII)

Meslek sayısının fazlalığı, halkın ihtiyaçlarının çeşitliliğini göstermekte olup, meslek dallarının yaygın ve ileri bir seviyede olduğunu da ifade etmektedir. Yine bir mahallede hangi mesleğin ne ölçüde geliştiğini tespit etmemize imkân verdiği gibi gelirin meslekler arası dağılımını da ortaya koymaktadır. Ermeni hane reislerinden büyük çoğunluğunun bu meslek gruplarında çalıştıkları anlaşıldığı gibi meslek erbabı

⁴³ George E. White, **Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları**, Çev. Cem Tarık Yüksel, İstanbul, 1995, s.157

kişiler oldukları da görülmektedir. Ermeni mahallelerinde mesleklerin yapılma oranlarının, hane sayısı ile orantılı olduğunu söyleyebiliriz. Hane sayısı fazla olan mahallelerde daha çok mesleğin icra edildiği, hane sayısı daha az olan mahallelerde ise oranın düşük olduğu gözlemlenmektedir. Yani arz talep ilişkisinin olduğunu ifade edebiliriz.

Zanaat ve ticaretle ilgili meslekler içerisinde değerlendirdiğimiz giyim eşyası üreten ve satan esnaflar genellikle dokumacılık ve ayakkabıcılıkla ilgili meslekleri yaptıkları görülmektedir. Şehirde bu iş kolunda Ermenilerin Müslümanlardan farklı olarak pabuççu ve peştamalcı mesleklerini de icra etmektedirler. Bu gruptaki 5 değişik meslek 105 hane reisi tarafından yapılmaktadır.

Yiyecek ve içecek maddeleri ile ilgili 6 değişik meslek 56 Ermeni hane reisi tarafından ifa edilmektedir. Bu meslek grubu içerisinde yer alan kasaplığın ise davar kasabı ve sığır kasabı şeklinde farklı meslekler olduğu anlaşılmaktadır. Dinin belirleyici olduğu mesleklerden olan kasaplığın ve ekmekçiliğin şehirde Ermeni hane reislerinin yaptığı meslekler arasında olması ve Müslüman hane reislerinin meslekleri arasında bulunmaması dikkat çekmektedir. Bunun yanında şehirde farklı Müslüman mahallelerinde 9 kasap ile 7 ekmekçi dükkânı ve 1 tanede fırın bulunmaktadır⁴⁴. Buda Müslümanların bu alanlardaki ihtiyaçlarını kendilerinin karşıladıklarının göstergesidir. Ama Müslüman hane reisleri arasında kasaplık ve ekmekçilik mesleklerini yapanların olmadığı görülmektedir.

Zanaat ve ticaretle ilgili meslekler grubu içerisinde yer alan değişik mal üreten ve satan 31 meslek çeşidi bulunmakta ve 234 Ermeni hane reisi tarafından icra edilmekteydi. Bu mesleklerden 15 tanesi dokumacılıkla ilgili mesleklerdi. Diğerleri ise; üretime dayalı olan bakırcı, demirci, kalaycı, kazancı, palancı (eğer, semer), semerci ve değirmencilikti. Hizmet üreten çubukçu (tütün çubuğu hazırlayan), nalbant gibi mesleklerdi. Kuyumcu, eskici ve oduncu gibi iç dağıtımını sağlamak amacıyla alım satım yapan ve erbab-ı ticaret, sitancı (alıcı) , sığır taciri ile tüccar gibi ticaret ehli olanların iştiğal ettikleri mesleklerdi.

Şehirde Ermeni hane reislerinin yaptığı bu grup mesleklerden dokumacılıkla ilgili, abacı, beneci, hallaç, kalpakçı, mutaf, taftacı, tarakçı, urgancı ve üretim alanında bakırcı, kazancı, palancı hizmet üretiminde çubukçu ve alım satımla ilgili kuyumculuk ve ticaretle ilgili sığır taciri ile sitancı gibi mesleklerin Müslümanların yaptıkları

⁴⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Özcan, *Geçmişten Günümüze Merzifon*, s. 486-489

meslekler arasında yer almadıkları görülmektedir. Aynı zamanda Müslüman hane reislerinin yaptığı fakat Ermeniler tarafından icra edilmeyen mesleklerde vardı. Dolayısıyla bu mesleklerin Müslümanlar ve Ermeniler tarafından yapılmaması demek onların bu hizmetlerden faydalanmaması anlamını ortaya çıkarmaz. Çünkü aynı esnaf gruplarına üye olduğundan iki unsurun yapılmayan hizmetleri bir birlerine sunmaları söz konusudur. Aynı zamanda ticaretin milli ve dini özellikleri göz önünde bulundurmaması kuralıda bunu gerekli kılmaktadır.

Zanaat ve ticaretle ilgili meslekler içerisinde değerlendirdiğimiz yapı ve inşaat alanındaki mesleklerden 6 çeşit mesleğin 30 Ermeni hane reisi yapmaktadır. Bu meslekler içerisinde ise en fazla yapılan 17 hane reisinin mesleği olan marangozluktur. Buradan marangozluğun Ermeniler arasında hem kabul gören hem de iyi yapılan bir meslek olduğunu çıkarabiliriz. Aynı zamanda Ermenilerin yaptığı bu meslek grubu içerisinde yer alan çilingir, duvar sıvacısı, kirişçi ve kiremitçi mesleklerinin de Müslümanlar tarafında yapılmadığı görülmektedir. Müslümanların hizmet aldıklarını ifade edebiliriz.

Şehirde taşımacılığa dair mesleklerden Ermeni hane reislerinin iştiğal ettiği 4 tür meslek 7 kişi tarafından yapılmaktadır. En az meslek sahibinin bu iş kolunda olduğu anlaşılmaktadır. Yine Ermeni hane reislerinin Müslümanlardan farklı olarak şehirde arabacı, seyis ve yükçü mesleklerini de yaptıkları gözlemlenmektedir.

Zanaat ve ticaretle ilgili mesleklerin son grubunu değişik hizmetlerde çalışanların yapmış oldukları meslekler oluşturmaktadır. Genellikle değişik alanlarda hizmet üretimi ve hizmet alım satımı özelliğinde olan bu meslekler 10 çeşit ve 37 hane reisi tarafından yapılmaktadır. Bu meslekler içerisinde bulunana baytar, boyacı, meremmetçi, han odabaşısı, tellak ve turreçilik sadece Ermeni hane reislerinin yaptığı görülmektedir. Müslüman nüfus ise bu hizmetleri satın alarak faydalanmaktadırlar.

Ermeni hane reislerinin mesleklerine göre yapılan tasnifte üçüncü sırada görevliler yer almaktadır. Görevlilerin genelde; din ve eğitim alanında hizmet verenler oldukları anlaşılmaktadır. Din görevlileri arasında Cankuş, keşiş ve kilisede kandilci ve eğitimle ilgili olarak ise muallimi sibyan ve talebe hocası mesleklerini yapanlar bulunmaktadır. Görevli olarak birde devleti temsil eden sahibi arz vardır. 6 değişik meslek 12 Ermeni hane reisi tarafından yapılmaktadır. Toplam hane sayısının da % 2'sini oluşturmaktadırlar. Bu da dini eğitimin olsun ibadet etmenin olsun rahatlıkla yerine getirildiğini göstermektedir.

Ermeni hane reisleri arasında yaptığımız meslek tasnifine göre konumları itibariyle son sırayı değişik isimlerle adlandırılan ve belirli bir mesleği olmayanlar ve mesleğinin adı yazılmayanlar oluşturmaktadır. Bunlar 22 tane olup toplam hane sayısının % 4'ünü meydana getirmektedir. Bu oranında toplam nüfusa göre hayli düşük olduğunu ifade edebiliriz. Bunlar arasında amel mande, camgöz, kötürüm, müfliç, gözü özürlü gibi bedeni rahatsızlıkları olanların yanında herhangi bir sanatı olmayan, fukara, çocuk ve yetim olanlarda bulunmaktadır. Aynı zamanda 9 hane reisinin de yatığı meslek adının yazılmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak; XIX. yüzyılın ortalarında Merzifon'daki Ermenilerin; üretime dayanan, hizmet sunan ve ticari faaliyetleri kapsayan olmak üzere işçiler, zanaat ve ticaretle ilgili meslekler ile görevliler gruplarında topladığımız çok çeşitli meslekleri iştigal ettikleri görülmektedir. Bu çeşitlilikte halkın ihtiyaçlarının farklı olmasından kaynaklanmaktadır. Ermeni meslek erbapları faaliyet gösterdikleri iş kollarında ustalaşarak hem kendilerinin hem de şehir ve çevrenin ihtiyaçlarını karşılamışlar. Aynı zamanda şehirde dini ayrım olmaksızın belirli kaide ve kurallara bağlı olarak oluşturulan esnaf birlikleri içerisinde de yer almışlardır.

Merzifon'un şehir olma özelliğinden dolayı Ermenilerin en fazla icra ettikleri mesleğin zanaat ve ticaretle ilgili meslekler olduğu görülmektedir. Bu iş kolunda en çok dokumacılıkla ilgili meslekleri yaptıkları hatta dokunan kumaşların hammaddesinin şehre getirilmesi ve işlenip ihraç edilmesinin Ermeni tüccarlar tarafından gerçekleştirildiği belirtilmektedir.

Şehirde Müslümanlar tarafından yapılmayan değişik iş kollarındaki bazı meslekleri Ermenilerin yaptıkları ve elde edilen ürünler ve hizmetlerden Müslümanlarında faydalandıklarını söyleyebiliriz. Aynı zamanda ticaret ehli olanların iştigal ettikleri mesleklerde devletin hemen hemen her coğrafyasında olduğu gibi burada da yoğun olarak Ermeniler ön plana çıktığı ve o mesleklerin Ermeniler tarafından yapıldığı görülmektedir. Örneğin şehirdeki 9 kuyumcu esnafının hepsinin Ermeni olması bu durumun göstergesidir.

Merzifon'daki Ermeniler, müstakil olarak üretim, hizmet ve ticari faaliyetler içerisinde hem kendi hem de iki unsur halinde ortak yaşadıkları mahallelerde yaptıkları mesleklerle bizzat yer almışlardır. Müslümanlarla yaşadıkları iyi ilişkiler yanında meslek ve ticari ilişkilerin gerektirdiği rekabet ve benzeri sebeplerden zaman zaman problemlerde yaşamış olabilirler. Ermeni meslek sahipleri bütün bu ekonomik

faaliyetlerinde gerek merkezi yönetim gerekse şehir yöneticilerinin desteğini yanlarında hissetmişlerdir. Bu dönemde Türk- Ermeni dostluğu emperyalist devletlerin teşvik ve tahrikleriyle yerini güvensizlik ve çatışma ortamına bırakmışsa da farklılıklar zenginliğimiz düşüncesinden hareketle esnaflığın gerektirdiği ticari faaliyetler sürdürülerek iyi ilişkiler devam etmiştir.

Tablo VIII: Ermeni Hane Reislerinin Mesleklerine Göre Dağılımı

Meslekler		Alaca Minare	Bozahane	Cami-i Atik	Erzurcan	Hacı Bali	Hoca Süleyman	Kaplan	Neccar	Seyyid Bölük	Toplam	
İşçiler	Amele	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
	Bostan Bekçisi	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	
	Değirmen Bekçisi	-	-	-	1	-	-	-	-	1	2	
	Hamal Esnafı	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
	Hamal	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	
	Hamal Makulesi	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	
	Hizmetten	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	
	Hizmetkâr	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2	
	Irgad Esnafı	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	
	Irgad	1	6	-	4	3	1	-	1	4	20	
	Irgad Taifesi	-	-	1	1	5	1	-	8	1	17	
	Irgad Makulesi	-	-	-	1	-	-	3	1	-	5	
	Külhancı	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
Toplam	1	10	2	10	10	2	4	10	6	55		
Zanaat ve Ticaretle İlgili Meslekler	Giyim Eşyaları Üreten ve Satan	Bezzaz Esnafı	2	-	4	1	2	-	3	1	1	14
		Bezzaz	-	8	-	-	-	-	-	-	7	15
		Bezzaz Taifesinden	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		Dikici Esnafı	6	-	3	1	3	1	6	4	1	25
		Dikici	2	7	1	-	1	-	-	-	1	12
		Dikici Kalfası	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
		Dikici Çırağı	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
		Pabuççu Esnafı	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
		Pabuççu	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
		Peştamalcı Esnafı	-	-	1	-	-	-	2	1	-	4
		Peştamalcı	-	1	-	-	-	1	-	-	-	2
		Peştamalcı Kalfası	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
		Terzi Esnafı	-	1	1	3	2	2	3	4	2	18
		Terzi	1	6	-	-	1	-	-	-	1	9
		Toplam	12	26	10	5	9	5	15	10	13	105
	Yiyecek ve İçecek Maddeleri	Attar Esnafı	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
		Attar	-	4	-	-	-	-	-	-	-	4
		Attar Makulesi	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
Davar Kasabı		1	-	-	1	-	-	-	-	-	2	
Ekmekçi Esnafı		-	-	2	-	-	1	-	-	-	3	
Ekmekçi		1	2	-	-	-	-	1	-	2	6	
Ekmekçi Taifesi		1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Ekmekçi Kalfası		-	1	-	-	-	-	1	-	1	3	
Kahveci		-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	
Kasap Esnafı	-	-	-	1	-	-	1	-	-	2		

		Kasap	2	1	-	-	2	-	-	1	-	6	
		Kasap Çırağı	-	1	1	-	1	-	-	-	-	3	
		Kasap Taifesi	-	-	-	2	-	-	-	-	-	2	
		Kebapçı Esnafı	-	-	1	-	1	1	1	1	-	5	
		Kebapçı	-	3	-	-	-	-	-	-	1	4	
		Kebapçı Makulesi	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
		Sığır Kasabı	1	2	-	1	-	1	1	-	-	6	
		Uncu Esnafı	-	-	2	1	-	-	-	-	-	3	
		Meslekler	Alaca Minare	Bozahane	Cami-i Atik	Erzirecan	Hacı Bali	Hoca Süleyman	Kaplan	Neccar	Seyyid Bölük	Toplam	
Zanaat ve Ticaretle İlgili Meslekler		Uncu	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
		Uncu Makulesi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		Toplam	7	15	6	8	4	4	6	2	4	56	
		Abacı Esnafı	-	-	-	-	1	-	3	-	-	-	4
		Abacı Kalfası	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		Alacacı ve Debbag	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
		Alacacı Esnafı	-	-	-	1	1	-	-	-	-	-	2
		Alacacı	-	2	-	-	-	-	-	-	-	3	5
		Bakırcı Esnafı	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
		Bakır Tamircisi	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
		Basmacı Esnafı	-	-	-	1	-	-	1	1	-	-	3
		Basmacı	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	3
		Basmacı Kalfası	1	1	-	1	-	-	-	1	-	-	4
		Beneci	-	-	-	-	2	1	-	-	-	-	3
		Çubukçu Esnafı	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
		Çulhacı Esnafı	2	1	-	1	2	-	-	4	1	1	11
		Çulhacı	-	10	-	-	3	-	1	-	3	-	17
		Çulha Kalfası	-	1	-	-	1	-	3	-	-	-	5
		Çulha Makulesi	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		Çulha Taifesi	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
		Değirmenci Esnafı	-	-	-	2	-	-	3	-	-	-	6
		Değirmenci	3	-	-	3	-	-	-	1	-	-	6
		Değirmen Makulesi	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
		Demirci Esnafı	-	-	4	7	7	1	-	-	-	2	21
		Demirci	-	2	-	-	1	2	-	-	-	2	7
		Erbab-ı Ticaret	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
		Eskici	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		Hallaç	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
		İplik Sarıcısı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
		Kalaycı Esnafı	-	-	2	3	1	-	1	1	-	-	8
		Kalaycı Ustası	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		Kalaycı	3	-	-	-	-	-	-	-	-	2	5
		Kalaycı Taifesi	1	-	1	-	1	-	-	-	-	-	3
		Kalaycı Makulesi	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2
		Kalpakçı Esnafı	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
		Kazancı Esnafı	1	1	-	2	-	2	2	2	-	-	10
		Kazancı	6	5	1	-	-	1	-	-	-	1	14
		Kazancı Çırağı	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
		Kazancı Kalfası	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1
		Kazancı Taifesi	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Keçeci	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1		
Kuşakçı Esnafı	1	-	-	3	6	1	2	3	-	-	16		
Kuşakçı	1	4	8	-	5	-	-	-	-	3	21		

		Kuşakçı Kalfası	2	-	-	1	-	-	-	-	-	3		
		Kuyumcu Esnafı	-	-	-	1	-	-	4	2	-	7		
		Kuyumcu	-	1	-	-	-	-	-	-	1	2		
		Mutaf Esnafı	-	-	1	-	1	-	-	-	-	2		
		Mutaf	-	1	-	-	1	-	-	-	-	2		
		Nalbant	1	1	-	-	-	-	-	-	-	2		
		Oduncu Esnafı	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1		
Meslekler			Alaca Minare	Bozahane	Cami-i Atik	Erzirean	Hacı Bali	Hoca Süleyman	Kaplan	Neccar	Seyyid Bölük	Toplam		
Zanaat ve Ticaretle İlgili Meslekler	Değişik Mal Üreten ve Satan	Palancı	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1		
		Penbeci	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		Semerci Esnafı	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	
		Semerci	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		Sitancı Esnafı	-	-	-	1	-	-	2	-	-	-	3	
		Sitancı	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		Sitancı Makulesi	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
		Sığır Taciri	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
		Taftacı Ustası	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
		Tarakçı Esnafı	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
		Tarakçı	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	
		Tüccar Esnafı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
		Tüccar	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	2	
		Tüccar Taifesi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		Urgancı Esnafı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
		Urgancı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
				Toplam	26	42	20	32	34	10	26	18	26	234
		Zanaat ve Ticaretle İlgili Meslekler	Yapı ve İnşaat Alanı	Çilingir Esnafı	2	-	-	-	-	-	1	2	-	5
Çilingir Ustası	-			-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
Çilingir Taifesi	1			-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Çilingir	-			2	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
Duvarcı Sıvacısı	1			-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Dülger Esnafı	-			-	2	2	-	-	2	-	-	-	6	
Dülger	-			-	1	-	-	-	-	-	-	1	2	
Dülger Çırağı	-			1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Kirişçi	-			1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Kiremitçi	-			-	-	1	1	-	-	-	-	-	2	
Neccar Esnafı	-			-	-	-	-	1	-	-	-	-	1	
Neccar Ustası	-			1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
Neccar	1			-	-	-	1	-	-	-	-	2	4	
Neccar Taifesi	1			-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	
			Toplam	6	4	5	3	3	1	3	2	3	30	
Taşınacılığa Dair	Arabacı		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
	Seyis Makulesi		-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	
	Yolcu		-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
	Yolcu Makulesi	1	-	-	-	-	1	-	-	-	-	2		
	Yolcu Taifesi	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1		
	Yükçü Taifesi	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1		
			Toplam	1	2	-	1	1	1	-	1	-	7	
Hizmetlerde	Baytar	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1		
	Berber Esnafı	3	-	-	-	1	-	-	-	-	-	4		
	Berber	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2		
		Boyacı	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1		

		Çerçi Esnafı	-	-	-	2	1	-	-	-	-	3	
		Çerçi	-	1	-	-	-	1	-	-	1	3	
		Çerçi Makulesi	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1	
		Duhancı Esnafı	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2	
		Duhancı	-	-	-	-	-	-	-	1	1	2	
		Hane Odabaşı	-	2	-	-	-	-	-	-	-	2	
		Kemanici	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	
Meslekler			Alaca Minare	Bozahane	Cami-i Atik	Erzirecan	Hacı Bali	Hoca Süleyman	Kaplan	Neccar	Seyyid Bölük	Toplam	
Zanaat ve Ticaretle İlgili Meslekler	Değişik Hizmetlerde Çalışanlar	Meremmetçi Ustası	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		Meremmetçi	-	1	-	-	1	-	-	-	-	-	2
		Meremmetçi Taifesi	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
		Tellak	-	1	1	-	-	-	1	-	-	-	3
		Tellak Taifesi	2	-	-	-	-	1	-	-	-	-	3
		Tellal Taifesi	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	2
		Turreçi	-	2	-	-	-	-	-	-	-	-	2
		Turre Kalfası	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		Toplam	8	8	1	3	4	3	3	2	5	37	
Görevliler	Eğitim Alanı	Cankuş	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
		Keşiş	1	2	-	1	-	-	1	-	2	7	
		Kilisede Kandilçi	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		Muallimi Sibyan	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1
		Talebe Hocası	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
		Sahibi Arz	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
		Toplam	3	3	-	1	-	1	1	1	-	12	
Belirli Mesleği Olmayan	Amel mande	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
	Bila Sanat	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	2	
	Budala	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
	Camgöz	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
	Fukara	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
	Kötürüm	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
	Müfliç	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	
	Sabi	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
	Sa'il	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
	Sa'il Makulesi	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1	
	Meslek Adı Olmaya	-	1	3	-	5	-	-	-	-	-	9	
	Gözü Özürlü	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	
	Yetim ve Sibyan	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	1	
	Toplam	2	3	3	2	5	1	3	2	1	22		
Genel Toplam	66	113	47	65	70	28	61	48	60	558			

KAYNAKÇA

1-Arşiv Kaynakları

BOA, Maliye Nezareti (ML. VRD. TMT), NO: 12925, 12929, 12931, 12936, 12996, 13010, 14160,14161, 14162, 14164, 14166, 14167, 14171, 14172, 14173, 14178, 14179, 14184, 14185, 14186, 14187, 14188,14190, 14191, 14192, 14193, 14195, 14196 Tarih. 1260-1261.

2-Kitap ve Makaleler

Abdi-Zade Hüseyin Hüsameddin Efendi, **Amasya Tarihi**, Haz. Mesut Aydın, Güler Aydın, c. I, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya, 2007, Akdağ Mustafa, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi**, c. II, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, Alan Gülbadi, **Merzifon Amerikan Koleji ve Anadolu'daki Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri, 2002. Barkan Ömer Lütfü , “Tarih Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **Türkiyat Mecmuası**, C. X, Türkiyat Enstitüsü Yayını, İstanbul.1953, Baykara Tuncer, **Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş**, I Anadolu'nun İdari Taksimatı, Birinci Baskı, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını, Ankara.1988, Bursalıgil Ali, Recai Taşan, Sermet Erer, **Merzifon Monografyası**, İstanbul, Tarihsiz. Çadırçı Musa , “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilatının Kurulması Üzerine Bir İnceleme”, **Bellekten**, Türk Tarih Kurumu Yayını, S.135, Ankara, 1970, Çağatay Neşet, Bir **Türk Kurumu Olan Ahilik**, Ankara, 1997, Darkot Besim “Merzifon”, **İslam Ansiklopedisi**, Milli Eğitim Basımevi, C,VII, İstanbul. 1993, Ergenç Özer, ”Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerine Bazı Düşünceler”, **VII. Türk Tarih Kongresi (11-15 Ekim 1976)**, Ankara, 1981, Ergenç Özer ” Osmanlı Şehirlerindeki Mahalle'nin İşlev ve Nitelikleri” **Osmanlı Araştırmaları**, c IV, İstanbul,1984, Evliya Çelebi b. Derviş Mehmet Zillî, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, 2. Kitap, Haz. Zekeriya Kursun- Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, Yapı Kredi Yayınlan, İstanbul 1999, Gökmen Ertan “*Saruhan Sancağında Temettuat Tahriri*”, **Bilig**, Sayı 45 Bahar, Ankara 2008, Göyünç Nejat , “Hane Deyimi Hakkında”, İÜEF. **Tarih Dergisi**, S.32, İÜEF Yayını, İst. 1979 Güler İbrahim, “XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, c.1, Güz 2000, Güran Tevfik, “Ondokuzuncu Yüzyıl Ortalarında Ödemiş Kasabasının Sosyo-Ekonomi Özellikleri

- ” , **İÜİF Ord. Prof. Dr. Ömer Lütfi Barkan'a Armağan Özel Sayısı**, Türk Tarih Kurumu
Yayını, Ankara, 1985,
Gürbüz Adnan, **Toprak Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyılda Amasya Sancağı**,
(Yayınlanmamış Doktora Tezi),1993,
Karal Enver Ziya, **Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Devlet İstatistik
Enstitüsü, Ankara, 1997,
Kolbaşı Ahmet, **1892-1893 Merzifon, Yozgat ve Kayseri Ermeni Olayları**,
Erciyes Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Kayseri, 2003,
Kütükoğlu Mübahat. S., “Osmanlı Sosyal ve İktisadî Tarih Kaynaklarından Temettü Defterleri”,
Bellekten, C. LIX/225, Türk tarih Kurumu Yayını, Ankara. 1995,
Orhonlu Cengiz , “Osmanlı İmparatorluğunda Şehir Mimarları”, **Osmanlı Araştırmaları**, II,
İstanbul, 1981,
Özbilgen Erol, “Osmanlılarda Şehircilik”, **İlim ve Sanat**, sayı: III, İstanbul, 1988,
Özcan Selim , “Tanzimat Döneminde Sosyal ve Ekonomik Açından Merzifon”,
Geçmişten Günümüze Merzifon, Merzifon Belediyesi Kültür Yayınları, ,
Ankara, 2010,
Özcan Selim, **Tanzimat Döneminde Sinop Şehri**, Sinop Belediyesi Kültür Yayınları,
Sinop, 2014,
Öztürk Said, “*Türkiye’de Temettuat Çalışmaları*”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**,
C. 1, S. 1, İstanbul, 2003,
Selen Sadi H., “XVI. ve XVII. Yüzyılda Anadolu’nun Köy ve Küçük Şehir Hayatı”, **III. Tarih Kongresi**, Ankara, 1948,
Serin Mustafa, “*Osmanlı Arşivi’nde Bulunan Temettuat Defterleri*”, **Başbakanlık I. Milli Arşiv Şurası 20-21 Nisan 1998**, Ankara, 1998,
Şener Abdüllatif, **Tanzimat Dönemi Vergi Sistemi**, Ankara 1990.
Taşan A. Aziz, **Dün’den Bugün’e Merzifon**, Merzifonlular Demeği Yayını, İstanbul 1979, s. 20.
Ünal M. Ali, **XVI. Yüzyılda Çemişkezek Sancağı**, Ankara, 1999,
Ünal M. Ali, **Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Tarihi**, Paradigma Yayıncılık, İstanbul, 2012,
Yurt Ansiklopedisi, “Amasya” C, I, Anadolu Yayıncılık, İstanbul, 1981, s. 422.
White George E., **Bir Amerikan Misyonerinin Merzifon Amerikan Koleji Hatıraları**, Çev.
Cem Tarık Yüksel, İstanbul, 1995, s.157